

Allah Resûlü'nün İstiğfârını Nasr Sûresi Bağlamında Temellendirme*

Hasan SARRAOĞLU¹

Öz

İstiğfâr, kişinin işlediği günahtan ötürü Allah'a yalvarmak ve özür beyan etmek suretiyle bağışlanmasını kalbi ve diliyle talep etmesidir. Kur'an'da Allah'ın buyruklarını ve mesajlarını insanlığa iletmek için seçtiği peygamberlerin de istiğfâr ettiklerine dair âyetler dikkat çekmektedir. Gelmiş, geçmiş ve gelecek tüm günahlarının bağışlandığı aktarılan Hz. Muhammed'in de (s.a.s.) birçok âyette istiğfârla emrolunduğu açıkça görülmektedir. Hatta Kur'an'da en çok istiğfâr etmesi istenen peygamber Hz. Muhammed (s.a.s.) olarak zikredilir. Bu çalışmada Kur'an'ın pratiği mesabesinde olan Allah Resûlü'nün Nasr Sûresi üçüncü âyetinde istiğfârla emrolunmasının sebepleri ele alınacaktır. Âyette Hz. Peygamber'in emir kipiyle istiğfâra davet edilmesinin ne anlama geldiği irdelenecek, aynı zamanda istiğfâr ile günahı özdeşleştirenlerin kalplerindeki saplantının bertaraf edilmesi noktasında Allah Resûlü'nün istiğfâr sebebinin günah kaynaklı olmadığı temel tefsir kaynaklarından faydalanılarak etraflıca ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tefsîr, Günâh, İstiğfâr, Peygamberler, Hz. Muhammed.

Sarraoğlu, Hasan (2023). "Allah Resûlü'nün İstiğfârını Nasr Sûresi Bağlamında Temellendirme". Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi, 7/2 (2023), 193-216.
<https://doi.org/10.32711/tiad.1242661>

Geliş Tarihi	26.01.2023
Kabul Tarihi	16.06.2023
Yayın Tarihi	01.07.2023
*Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makaledir.	

¹ Dr., Harran Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı, Şanlıurfa, Türkiye, hasansarraoglu@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0741-8982>.

2023, 7 (2), 193-216 | Research Article

Basing Repentance of the Messenger of Allah on the Framework of Surah al-Nasr *

Hasan SARRAOĞLU²

Abstract

Repentance is a person's request with his heart and tongue to be forgiven for his sins by pleading to and apologizing from Allah. There are remarkable verses in the Qur'an stating that the prophets, who were chosen by Allah to convey his orders and advice to the humankind, sought forgiveness, as well. It is clearly seen that Mohammed (PBUH) who is forgiven for all his past, present and future sins, is ordered to repent in many verses. Moreover, it is said that it is Mohammed (PBUH) who is mostly commanded to repent. This study hopes to reveal the reasons why Mohammed (PBUH), who is deemed to be practical representation of Quran, is ordered to ask for forgiveness in the 3rd Verse of Chapter Nasr. The study will examine what it means for Mohammed to be asked to repent with an imperative. In addition, to eliminate the concerns of those who associate repentance with sin, it will be clearly illustrated that the reason why Messenger of Allah asks for forgiveness does not stem from any sins. To do so, the study refers to the main sources in the field of exegesis.

Keywords: Exegesis, Sin, Repentance, Prophets, Mohammed.

Sarraoğlu, Hasan "Basing Repentance of the Messenger of Allah on the Framework of Surah al-Nasr", Turkey Journal of Theological Studies, 7/2 (2023), 193-216.
<https://doi.org/10.32711/tiad.1242661>

Date of Submission	26.01.2023
Date of Acceptance	16.06.2023
Date of Publication	01.07.2023
*This is an open access article under the CC BY-NC license.	

² Dr.Harran University, Theology Faculty, Exegesis, Sanliurfa, hasansarraoglu@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-0741-8982> .

Giriş

Peygamberler, sâir beşerden farklı olarak nübüvvet vazifesini icra edecek bir kısım niteliklerle muttasıf olmakla birlikte beşerî yönüyle diğer insanların genel sıfatlarına sahiptirler. Dolayısıyla peygamberlerin birer insan oldukları hususu göz ardı edilmemelidir. Onlara verilen harikulâde durumlar, kuşkusuz nübüvvet görevi tevdi edilen peygamberlerin Allah katında kıymetini ve taleplerinin ne ölçüde geçerli olduğunu ortaya koyar. Ancak sâir beşer için kendilerinde esasen göz önünde bulundurulması gereken hususları, kendilerinin bir beşer olarak ilâhî buyrukları özümseyen davranış ve tavırları, söz ve eylemleri, üstün ahlâklarıdır.¹

Kur'ân'da da dikkat çekildiği üzere beşeriyet için görevlendirilecek bir peygamberin aynı şekilde beşer profiline sahip bir varlık olma zarureti bulunmalıdır.² Zira risâlet görevini Allah'ın insanlar içerisinde seçtiği peygamberler temsil eder.³ Bir insan olmaları sebebiyle, peygamberler ilahî kelamın beşerî düzleme inmesinde kilit rol oynamaktadır.⁴

Peygamberlere tevdi edilen nübüvvet görevi çalışılarak elde edilebilecek bir makam değil bilakis Allah tarafından ihsan edilen bir vazifedir. Bu vazifenin en öne çıkan özelliği, umum beşeriyete model, aynı zamanda insanları dünya ve ahiret mutluluğuna eristirecek ilâhî vahyin mümessili olmasıdır. Beşeriyete örnek olan kişiler hemcinslerinin arasından tercih edilenlerden olabilir. İnsanî özellikler taşımayan bir varlığın insanlığa rol-model olması düşünülemez.⁵

Peygamberler yaratılış, seciye bakımından beşeriyetin en mutena şahsiyetleri, amelde bulunma bakımından en zekileri, nefsanî duygularına hâkim olma noktasında en nezih olanları, istikamet ve metot açısından insanların en doğrularıdır.⁶ Öte yandan peygamber demek vahiy almayı ve Fetânet, Emanet, Sıdk, İsmet, Tebliğ, gibi sıfatlara hâiz olmayı gerektiriyorsa da bu durum insan olma vasıflarını ortadan kaldırmamaktadır. Fakat bu sıfatların kendilerini özel kıldığı da unutulmamalıdır.⁷

Kur'ân'da istiğfâr lafzının geçtiği âyetlere dikkat edildiğinde Allah tarafından ilâhî öğretileri muhataplara iletme üzere özel olarak seçilmiş bulunan beşer vasfıyla muttasıf peygamberlerin de mağfiret talebinde buldukları görülmektedir.⁸ Onlardan biri de Hz. Peygamberdir. Allah Resûlü'nün insanîyetin en üstün vasıflarında zirve noktasında ve en güzel ahlak üzere olduğu şüphe götürmeyen bir hakikattir.⁹ Allah, onu seçkin kılmış, kıymet ve değerini yüceltmış, tüm günahlarını da mağfiret etmiştir.¹⁰ Tüm bu yüce itibar ve ihsan ile birlikte o, ilâhî emirleri icra etmede Allah'a tövbe ve istiğfâr etmiş, ona münâcât edip yalvarmıştır.¹¹

Hadîs-i şeriflere dikkat edildiğinde yine Hz. Peygamber'in birçok kez istiğfâr ettiği dikkat

¹İbrahim Sarmış, *Hz. Muhammed'i Doğru Anlamak*, (Konya: Adım Matbaacılık, 2005), 1/3-4.

²el-Kehf, 18/110; el-İsrâ, 17/95.

³el-Hacc 22/75; Mü'minûn, 23/34-35, Fussilet 41/6.

⁴en-Nahl, 16/44; Ahmed b. Mustafa el-Merâğî, *Tefsîrü'l-Merâğî*, (Mısır: Şirketü Mektebeti ve Matbaati Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evlâdihi, 1365/1946), 8/101; Ebû Yâsîn Muhammed Emin b. Abdillâh b. Yûsuf b. Hasen el Hererî, *Hadâîku'r-ravhî ve'r-reyhân fi ravâbî 'ulûmi'l-Kur'ân* (Beyrut: Dârü't-Tavk en-Necah, 1421/2000), 9/208.

⁵el-En'âm, 6/50; er-Ra'd, 13/38.

⁶Ebü'l-Hasen Ali el-Hasenî en-Nedvî, *en-Nübüvve ve'l-enbiyâ fi dav'i'l-Kurân*, (Kahire: y.y., 1383/1963), 85.

⁷Ahmet Gündüz, *Hz. Muhammed'in (s.a.s.) İstiğfâr Sebepleri* (İstanbul: Nida Yayıncılık, 2018), 13.

⁸el-A'raf, 7/22; Hüd, 11/47; el-Kasas, 28/16; es-Sâd, 38/24; es-Sâd, 38/35.

⁹el-Kalem, 68/4.

¹⁰en-Nisâ, 4/170; el-İsrâ, 17/74-75; el-Fetih, 48/2.

¹¹Hasan b. Ahmed b. Hasan Hemmâm, *et-Tedâvi bi'l-istiğfâr* (b.y.: Dârü'l-Hadârat lin-Neşri vet-Tevzi, ts.), 26

çeker. Allah Resûlü'nün ibadet etmede usanma, sıkılma ve takatsızlık göstermediği aynı zamanda zaman kavramını göz ardı ettiği de çoğu kez ifade edilmiştir. Nitekim Muğire b. Şu'be'den rivayete göre "Allah Resûlü, gece ayakları şişip, yarılncaya kadar namaz kıları. Hâlbuki Allah senin geçmişte işlenmiş ve gelecek zaman diliminde işlenmesi muhtemel tüm günahlarını affettiği halde niçin bu şekilde davranıyorsun (neden bu denli sıkıntıya göğüs geriyorsun) diye sorulduğunda ise Hz. Peygamber şu şekilde karşılık verdi: "Şükreden bir kul olmayayım mı?"¹²

Kur'an'da üsve-i hasene sırrına mazhar kılınan¹³ ve övgü dolu ifadelerle anılan¹⁴ peygamberlerin sonuncusu Hz. Peygamber'in günah işlemekten korunduğu, apaçık bir gerçek olmasına rağmen birçok ayette onun da istiğfâra davet edilmesi dikkat çekicidir.¹⁵

Bağlamı, mana yönünden bütünselliği, siyak-sibak hususu düşünüldüğünde Kur'an âyetlerinin olgusal bir gerçekliğe sahip olduğu görülür. Ancak Nasr Sûresi'ni inceleyen bir kimse, ilk etapta konular arasında bir insicamın olmadığı zannına kapılıp şu sorulara cevap aramak isteyebilir: Allah'ın yardımıyla fethin gerçekleşmesi ve insanların topluluklar halinde İslam Dini'ne girmesi istiğfâr etmeyi gerektirir mi? Yüce Allah nezdinde o kadar değerli ve muazzez bir konuma sahip olan, Allah'ın ve meleklerinin ona salât ettikleri¹⁶ Hz. Peygamber'den sözü edilen bu âyetler akabinde neden istiğfâr etmesi isteniyor? Öte yandan âyet, istiğfâr ile günahı özdeşleştirilenler için tabii olarak "Acaba Hz. Peygamber gerçekten işlerinde kusurlu davranmış mı ki ondan istiğfâr etmesi isteniyor?" sorusunu da zihinlerinde vehmedebilir. Çünkü peygamberlerin günah işlemekten mesum olmaları ile istiğfâra davet edilmeleri nübüvvetin temel hususiyetleri¹⁷ ile örtüşmemektedir. Tüm bu sorulara cevap arama sadedinde Allah Resûlü'nün ilgili âyette istiğfâra davet edilme sebepleri bu çalışmada etraflıca ortaya konulacaktır.

Hz. Peygamber'in istiğfârını kaleme alan çalışmalara dikkat edildiğinde bu çalışmalarda direkt olarak Allah Resûlü'nün ilgili âyetteki istiğfâr sebebine değinilmediği ya da kısmen temas edildiği, detaylıca irdelenmediği görülmektedir. Örneğin Ahmet Gündüz'ün "Hz. Muhammed'in (s.a.s.) İstiğfâr Sebepleri" adlı eserinde Allah Resûlü'nün istiğfâr sebepleri başlıklar halinde sıralanmış, ilgili âyetteki istiğfâr sebebine kısaca değinilerek detayıyla ortaya konulmamıştır. Daha önce yapılan söz konusu bu çalışmada Hz. Peygamber'in yaptığı istiğfârların tümüne yer verilmişse de özelde çalışmanın ana konusu Nasr Sûresi merkezli değildir. Bu bakımdan çalışmamız konusu itibarıyla kendi alanında özgün sayılabilir. Çalışmamızda temel amacımız Hz. Peygamber'in ilgili âyet bağlamında istiğfârına dikkat çekmek ve istiğfârda bulunmasının hikmetlerini ve

¹²Ebü Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şuayb Arnavud, Adil Mürşid (Beyrut: Müessesetür-Risâle, 1418/1997), 30/176; Ebü Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmiu'l-müsnedüs-şâhîh el-muhtasar*, thk. Muhammed Zühayr b. Nâsir en-Nâsir (Dimeşk: Dâru Tavkun-Necât, 1422/2001), "Teheccüd" 6, (No.1131) ; Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, *Sahîhu Müslim* (Riyad: Dâru Taybe, 1427), "Sifâtu'l-Münâfikîn", 81; Muhammed b. Yezîd Ebü Abdullah el-Kazvîni İbn Mâce, *Sünenü İbn Mâce*, thk. Muhammed Fuâd Abdulbâki (b.y.: Dâru İhyâi'l- Kütübî'l-Arabî, ts.), "Salât", 200, (No. 1420); Muhammed b. İsa et-Tirmizî, *el-Câmi u'l-kebir*, thk. Beşşar Avad Ma'ruf (Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, ts.), "Salât", 187 (No.412); Ahmed b. Şuayb Ebü Abdurrahman Nesâî, *es-Sünenü'l-kübra*, thk. Hasan Abdülmün'im eş-Şelebî (Beyrut: Müessesetür-Risâle, 1421), "Kıyâmü'l-leyl", 572 (No.1327).

¹³el-Ahzâb 33/21.

¹⁴Bk Âl-i İmrân, 3/31, en-Nisâ, 4/69, et-Tevbe, 9/128, el-Enbiyâ, 21/107, Muhammed, 47/2.

¹⁵Bk. Ali İmrân, 3/159, Nisâ 4/106, et-Tevbe, 10/80, en-Nûr, 24/62, el-Mü'min, 4/55, Muhammed, 47/19, el-Mümtehine, 60/12, Nasr, 110/3.

¹⁶el-Ahzâb, 33/56.

¹⁷Saîd Havvâ, *el-Esâs fi's-sünne ve fıkhihâ* (Riyad: Dârus- Selem, 1412/1992), 2/832.

maksatlarını irdelemektir. Konunun daha iyi anlaşılması noktasında ilgili bazı kavramların izah edilmesi önem arz etmektedir. Bu sebeple öncelikle günah, zelle, ismet, tövbe ve istiğfâr gibi kavramların tanımsal çerçevesi ortaya konulacak sonrasında Allah Resûlü'nün ilgili ayetteki istiğfâr sebebine yer verilecektir.

1.Günah ve Zelle

Farsça bir kelime olan günah; suç, uygun olmayan davranış, vicdanı tırmalayan kabahat, ilâhî emirlere muhalif tutum, aykırı amel manalarında kullanıldığı gibi sorumluluk, mesuliyet, vebal, noksanlık, paha, karşılık gibi mecazî manalarda da kullanılarak kültürümüze girmiştir.¹⁸

Günah lafzı Arap literatüründe اثم ve ذنب olarak karşılık bulur.¹⁹ İsm, insanı hayır ve sevaptan uzaklaştıran fiil veya bundan doğan sorumluluk iken²⁰ zenb, kişiyi Allah'ın rızasını kazanmaktan engelleyen, ondan ayıran her şeydir.²¹

Zelle kavramı ise; düşmek, kusur etmek, izdivaç, evlilik yemeği, iyilikte bulunmak²² şerhi bir işe karışmak, aşırı derecede hatada bulunmak,²³ okun zırhtan ayrılması veya ayağın bir kayadan veya çamurdan sürçmesi, kaymak, tökezlemek anlamlarına gelir. Ayağın kayması zelle diye adlandırıldığı gibi günlük konuşmada veya dinî bir mevzuda hatada bulunma da zelle diye isimlendirilir.²⁴ Aynı kalıptan türeyen mezelle/mezille, "kaygan zemin ve kaypakyer"; ezelle, "birinin ayağını kaydırmak, yanılığa düşürmek" manasına gelir. 'İstezelle ve ezleka' ile aynı anlamdadır.²⁵

Dinî bir kavram olarak zelle; mükellefin mübâh olan bir fiili gerçekleştirirken gayri meşrû bir eyleme düşürülmesi, bilmeden küçük günahlardan bir davranışta bulunması olarak tanımlanmıştır.²⁶ Allah elçilerinden hata veya unutmaya sonucu vuku bulan davranışlar şeklinde de tanımlanmıştır.²⁷

¹⁸D. Mehmet Doğan, "Büyük Türkçe Sözlük" (İstanbul: Bahar Yayınları, 1996), "günah" 437; Ferit Devellioğlu, "Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat" (Ankara: Aydın Kitabevi, 1997), "günah" 299.

¹⁹Ebül-Fadl Cemâluddîn Muhammed b. Mükrim İbn Manzûr, *Lisânül-lisân tehzîbu lisâni'l-'Arab* (Beirut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.), "esm", 1/15.

²⁰Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgib el-İsfahânî, *Müfredâtü elfâzi'l-Kurân*, thk. Safvân 'Adnân Dâvûdî (Dimaşk: Dârü'l-Kalem, 1430/2009), "esm", 63.

²¹Seyyid Şerîf el-Cürçânî, *Mu'cemut-ta'rifât* (Kahire: Darü'l-Fadile, 816/1413), "znb", 93.

²²Neccâr İbrâhîm Mustafa, Ahmed Ziyâd, Hamid Abdülkâdir Muhammed, *el-Mu'cemü'l-vasît*, thk. Mecmau'l-Lüğa el-'Arabîyye (b.y.: Mektebetü-Şurûkid-Devliyye, 1424/2003), "zelle", 1/394.

²³Muhammed Murtaza Hüseyin ez-Zebîdî, *Tâcü'l-urûs min cevâhiri'l-Kâmûs*, thk. Abdalîm et-Tâhâvî (Kuveyt: Matbaatu Hükümeti'l-Küveyt, 1407/1986), "zelle" 29/129.

²⁴Ebü'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed b. Mükrim İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab* (Beirut: Dâr-ü Sadr, ts.), "zelle", 11/306.

²⁵İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 7/51.

²⁶Muhammed Ali Tehânevî, *Keşşâfü iştilâhâti'l-fünûn ve'l-ulûm*, thk. Ali Dahruc (Lübnan: Mektebetü Lübnan Nâşirun, 1416/1995), 2/908.

²⁷Ebü'l-Yüsr Muhammed Bezdevî, *Usûlü'd-dîn*, thk. Hans Peter Linss (Kahire: el-Mektebetü'l-Ezheriyye Lit-Turas, 1423/2002), 172.

2.İsmet

İsmet (العِصْمَةُ) engellemek²⁸ himaye etmek, esirgemek, sığınmak²⁹ kötülüğü savmak³⁰ manalarına gelir. Araplar عَصَمَ الطعام şeklinde bir söz sarf ettiklerinde عَصَمَ fiiline menetme manasını yüklerler. Bununla “Yemek onu korudu.” manasını kastederler.³¹ مَعْصِمٌ ise atılın binicilikteki olumsuz halini yansıtır. Atının yelesine tutunarak kendini korumaya alır.³² Arap kelâmında asıl olan ismet lafzının “menetme” anlamındaki kullanımınıdır.³³ Peygamberler için kullanılan ma’sûm (معصوم) kelimesi عَصَمَ fiilinden türetilmiştir.

İstılâhî olarak ise ismet: Peygamberlerin hem sözlerinde hem de davranışlarında şahsiyetlerine halel getirecek ve değerlerini alçaltacak kusurlardan korunmuş olmalarıdır.³⁴

Peygamberlerin risâlet öncesi ve sonrası küfür ve şirkten mâsumiyeti konusunda icmâ bulunmaktadır.³⁵

3.Tövbe ve İstiğfâr

Tövbe; lügat manası itibariyle haya etme,³⁶ mâsiyetten itaate dönme, hatadan vazgeçme,³⁷ çirkinliğinden ötürü günahı uzak durma,³⁸ pişman olma³⁹ ve benzeri anlamlar içermektedir. “Yemeğin tövbe edilecek bir yemek değildir.” denildiğinde kastedilen mana “utanılacak yemek” manasıdır.⁴⁰ Dîni bir kavram olarak ise: Ma’siyetten vazgeçip Allah’a dönmek demektir.⁴¹

İstiğfâr kavramı ise Arapça “عَفَرَ” fiilinin istif’âl babı olan “استغفر” (isteğfere) lafzının mastarıdır. Kelime; gizlemek, setretmek, dikkate almamak, günahları affetmek ve örtmek manalarında kullanılır.⁴² İstiğfâr kelimesi ise herhangi bir şeyin üstünün kapatılmasını, kamüfle edilmesini, dikkate alınmamasını, bağışlanmasını istemektir.⁴³ İstiğfâr (استغْفَار) kelimesindeki “sîn” harfi talep bildirir. Günah, hata ve benzeri noksanlıkların örtülmesi talebini dile getirir.⁴⁴ Nitekim “Allah’ım günahlarımızı mağfiret et.” dendiğinde mağfiret

²⁸ Ebû Nasr İsmail b. Hammad el-Fârâbî el-Cevherî, *es-Sıhah tâcî’l-lüga ve şîhâhu’l-‘Arabîyye*, thk. Muhammed Temir (Kahire: Dârü’l-Hadîs, ts.), “asm”, 77; İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, “asm”, 12/403; Mecedüddîn Muhammed b. Yakub el-Fîrûzâbâdî, *el-Kamûsü’l-muhîd* (Mısır: Heyet, 1398/1977), “asm”, 1/1138; Zebîdî, “asm”, 33/98.

²⁹ Cevherî, “asm”, 777; İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, “asm”, 12/403.

³⁰ Ebû Saîd Neşvân b. Saîd (b. Neşvân) b. Sa’d b. Ebî Himyer b. Ubeydillâh el-Himyerî, *Şemsü’l-ulûm ve devâü kelâmî’l-‘Arab mine’l-külâm* (Beirut: Dârü’l-Fikr el-Muâsir, 1420/1999), “asm”, 7/4580.

³¹ Himyerî, “asm”, 7/4580; Abdülkâdir er-Râzî, “asm”, 385; Cevherî, “asm”, 777.

³² Ebü’l-Hüseyn Ahmed İbn Fâris, *Mucemü mekâyisi’l-lüga*, thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn (b.y.: Dârü’l-Fikr, 1399/1989.), “asm”, 3/265.

³³ Zebîdî, “asm”, 33/98.

³⁴ Nuredîdîn Sâbûnî, *Mâtüridîyye Akaidi*, çev. Bekir Topaloğlu (Diyaret İşleri Başkanlığı Yayınları, ts.), 121.

³⁵ Abdülganî Abdülhâlık, *Hucciyetüs-sünne* (b.y.: Matâbiü’l-Vefâ, ts.), 113.

³⁶ Ebû Abdîrrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm el-Ferâhîdî, *Kitâbü’l-Ayn*, thk. Mehdî el-Mahzûmî, İbrahim es-Samarraî (Beirut: y.y., ts.), “tvb”, 8/132.

³⁷ İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, “tvb”, 1/233.

³⁸ Muhammed b. Abdullah b. Sâlih Süheyim, *el-İslâm usûlüh ve mebdâiuh* (Riyâd: Vizâretü Şuûni’l-İslâmiyye ve’l-Evkâf, ts.), 151.

³⁹ Ebü’l-Hasen Ali b. İsmail b. Side Mürsî, *el-Muhassas* (Beirut: Dârü’l-Kütübî’l-İlmiyye, ts.), 13/95.

⁴⁰ Ferâhîdî, *Kitâbü’l-Ayn*, “tvb”, 8/132.

⁴¹ İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, “tvb”, 1/233.

⁴² İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, “ğfr”, 5/25.

⁴³ Zebîdî, “ğfr”, 13/247.

⁴⁴ Gündüz, *Hz. Muhammed’in (s.a.s.) İstiğfâr Sebepleri*, 13.

sözcüğü yine örtme anlamına gelir.⁴⁵ Araplar غفرت المتاع “eşyayı mağfired ettim” dediklerinde, غفرت ifadesiyle onu bir kaba koyup üstünü örttüm anlamı kastederler.⁴⁶ Günah işleyen de günahından ötürü istiğfârda bulunduğu Rabbî'nin onu mesul kılmamasını, işlediği bu günahı kapatıp kendisini rezil etmemesini, ona merhamette bulunup azaba uğratmamasını temenni eder. Aynı şekilde Araplar “غفر الثَّيِّبُ بِالْحَضَانِيبِ” “Beyaz kılları boyamakla örttü.” ifadelerinde “غفر” sözcüğüyle örtme anlamını amaçlamışlardır.⁴⁷ مغفر (miğfer) lafzı da bu kelimeden türemiştir.

İstiğfâr istilâhta ise; günahların affedilerek bağışlanmasını talep etmek⁴⁸ aynı zamanda işlenen günahın ötürü cezalandırılmamayı arzulamak demektir.⁴⁹ İstiğfâr yalnızca dil ile yetinilerek yerine getirilen ibadetten ziyade kalben de gerçekleşmesi lazım gelen bir davranıştır. Yalnızca dil ile dile getirilip kalpten soyutlanarak yapılan bir istiğfâr yalancılara istiğfârına benzetilmiştir. Nitekim استَغْفِرُوا رَبَّكُمْ إِنَّهُ كَانَ غَفَّارًا “Rabbinizden günahlarınızın bağışlanmasını dileyin; Çünkü O, çok bağışlayandır.” (Nuh 71/10) ayetinde de “istiğfâr edin” ifadesinde bu davranışın sadece dil ile yapılması emredilmemiş, aynı zamanda kalben de yerine getirilmesi istenmiştir.⁵⁰ Bu bağlamda istiğfâr, kişinin günahının affedilmesini kalp ve diliyle Allah’tan talep etmesidir.⁵¹

Kur’an’da en çok istiğfâr etmesi emredilen veya istiğfârından söz edilen peygamber Allah Resûlü’dür. Kur’an âyetlerine dikkat edildiğinde istiğfâr etmesinin kendisine genel olarak emir kipiyle bildirildiğini görmekteyiz. Kur’an’da şanı yüceltilmiş olarak vasfedilen,⁵² âlemlere rahmet olarak gönderilen,⁵³ diğer insanlarda bulunmayan yüksek ahlakî niteliklerle bezenmiş,⁵⁴ beşeriyetin en mükemmeli olan Hz. Peygamber; Nasr Sûresi’nin üçüncü âyetinde de istiğfârla emrolunmuştur.⁵⁵ Bu bağlamda çokça seçkin vasıflarla muttasıf Allah Resûlü’nün sözü edilen âyette yine istiğfârla anılması dikkat çekicidir. Bu başlıkta söz konusu âyette Allah Resûlü’nün istiğfâra davet edilme sebepleri Kur’an perspektifinden tüm detayıyla ele alınacaktır.

4.Hz. Peygamber’in Nasr Sûresi’nde İstiğfârda Bulunma Sebepleri

Allah Resûlü Kur’an’da birçok ayette istiğfâra davet edilmiştir.⁵⁶ Bu âyetlerden biri de Nasr Sûresi’ndedir.⁵⁷ Sûre üç âyettir. Medine’de indiği hususunda görüş birliği vardır.

⁴⁵Ebü Bekr Muhammed b. el-Kâsim b. Muhammed el-Enbârî, *ez-Zâhir fi me ânî kelimâti’ n-nâs*, thk. Hatem Salih ed-Dâmin (Beyrut: Müessesetü-risâle, 1412/1992), 1/16.

⁴⁶Seleme b. Muslim el-Avtebî Suhârî, *Kitabü’l-İbâne fi’l-Lugati’l-Arabiyye*, thk. Abdülkerim Halîfe (Amman, Vizâretüt-Turas ve’s-Sekâfe, 1420/1999), 3/599.

⁴⁷İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, “ğfr”, 5/25.

⁴⁸Ebü’l-Fadl Şihabuddîn es-Seyyid Mahmud Âlûsî, *Râhu’l-me’ânî fi tefsîri’l-Kur’ânî’l-‘azîm ve’s-seb’îl-meşânî* (Beyrut: Dârü’l-Fikr, 1414/1993), 7/304.

⁴⁹Âlimlerden Bir Topluluk, *Mevsûatu’t-tefsîr el-mevdû’î* (Riyad: Merkezu Tefsir lid-Dirâseti’l-Kur’âniyye, 1440/2018), 10/59.

⁵⁰İbrâhîm el-Ebyârî, *el-Mevsûatü’l-Kur’âniyye* (Kahire: Müessesetu Sicillî’l-Arab, 1404 /1984), 8/407.

⁵¹Ebü Zeyd Abdurrahman b. Muhammed b. Mahlûf Seâlibî, *el-Cevâhirü’l-hisân fi tefsîri’l-Kur’ân*, thk. Muhammed Ali Mu’avvid, Âdil Ahmed Abdülmecûd (Beyrut: Dârü İhyâi’t-Turâsi’l-Arabî, Müessesetü Târîhu’l-Arabî, 1418/1997), 2/19.

⁵²el-İnşirâh, 94/4.

⁵³el-Enbiyâ, 21/107.

⁵⁴Kalem, 68/4.

⁵⁵Nasr 110/3.

⁵⁶Âl-İmrân, 3/159; en-Nisâ, 4/105-113; en-Nûr, 24/62; Muhammed, 47/19; el-Mümtehine, 60/12.

⁵⁷“Allah’ın yardımını ve zafer gününü gelip, insanların Allah’ın dinine akın akın girdiklerini görünce, Rabbini överek tesbih et; O’ndan bağışlanma dile, çünkü O, tövbeleri daima kabul edendir.” Nasr 110/1-3

Müslim'in Sahihinde belirtildiğine göre İbn Abbas, Nasr Süresi'nin toptan inen en son sûre olduğunu bildirmiştir.⁵⁸ Nasr Süresi Allah Resûlü'ne veda haccını yaparken Mina'da teşrik günlerinin ortasında nâzil olmuştur.⁵⁹ Nasr Süresi'nin 3. âyetinde insanlığın son peygamberine Allah'ı hamd ile tesbih etmesi akabinde istiğfârda bulunması emredilmektedir. Söz konusu sûredeki Allah Resûlünün istiğfâr sebepleri şu başlıklar altında ele alınacaktır.

4.1.Ömrünün Sonunu İstiğfârla Geçirmek İstemesi

Nasr Süresi'nin Hz. Peygamber'in ecelinin yaklaştığına bir işaret olduğu ifade edilir.⁶⁰ Nitekim Saîd b. Cübeyr'in İbn Abbas'tan naklettiğine göre: "Ömer b. Hattâb Bedir Savaşı'na katılanlara huzuruna girmeleri için müsaade ederdi. Bana da onlarla birlikte izin verildi. Onlardan bazıları (orada bulunmamdan rahatsız olup) Ömer'e (r.a.) şöyle dedi: Bizim çocuklarımız arasında bunun gibi kimseler bulunduğu halde bu genç delikanlıya bizimle beraber huzuruna girmesi için izin mi veriyorsun? Ömer (r.a.) ona: O sizin de (konumunu) bildiğiniz bir kimsedir, dedi. Bir gün onlara huzuruna girmeleri için izin verdi. Bana da onlarla beraber huzuruna girmem için müsaade etti. Onlara Nasr Süresi hakkında soru sordu. Onlar bu sûre hakkında fetihler gerçekleştiğinde Allah'ın, Peygamberinden tövbe ve istiğfâr etmesini emrettiğinden bahsettiler. Ömer (r.a.): Ey İbn Abbas 'Ya sen ne dersin?' diye sordu. Ben de daha faklı bir durumun olduğunu söyledim. Sûrede Allah'ın, peygamberine ecelinin yaklaştığını bildirdiğini söyledim. Burada Hz. Peygamber'in ölümünün yaklaştığına işaret ediliyor, dedim. Bunun üzerine Ömer (r.a.) 'Ben de senin bildiğin dışında farklı bir bilgiye sahip değilim.' diye yanıt verdi. Akabinde Ömer (r.a.) şöyle devam etti: İşte siz, bu çocuğun ilmi seviyesini gördükten sonra beni nasıl kınarsınız.⁶¹

Müfessirler Nasr Süresi'nde Allah Resûlü'ne ecelinin yaklaştığının haber verilmesiyle beraber âhir ömründe tövbe ve istiğfârı öncelemesinin emredildiğini ifade etmişlerdir.⁶² Bu sayede ömrünü ziyadesiyle salih amellerle nihayetlendirmesinin kendisinden istendiğine atıfta bulunmuşlardır.⁶³ Allah burada kendisine dünya ve ahirette derecesinin

⁵⁸ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kurân* (Beirut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, 1384/1965), 20/229.

⁵⁹ Ebû Muhammed Abd b. Humejd b. Nasr el-Kissî, *el-Müntehab min Müsnedi Abd b. Humejd*, thk. Mustafa b. el-Adevî (Suudi Arabistan: Dâru Belensiyye, ts.), 2/62; Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr el-câmi beyne femneyi'r-rivâye ve'd-dirâye min ilmi't-tefsîr* (Beirut: Dâru'l-Ma'rîfe, 1427/2006), 1663.

⁶⁰ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 11/346; Nâsirüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullâh b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-tevil* (Beirut: Dâru İhyait-Turâsî'l-Arabî, ts.), 5/344; Muhammed b. Muhammed el-İmâdî Ebüssüüd, *İrşâdü'l-aqli's-selîm ilâ mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm* (Beirut: Dâru İhyait-Turâsî'l-Arabî, ts.), 9/209; Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 16/458; Vehbe Zühaylî, *et-Tefsîru'l-münîr fi'l-akîde ve's-şerîa ve'l-menhec* (Dimeşk: Dâru'l-Fikr, 1423/2002), 15/846; Abdurrahman b. Nâsir b. Abdillâh Sa'dî, *Teyisrû'l-Kerîmi'r-Rahmân fi tefsîri kelâmi'l-Memmân*, thk. Abdurrahman b. Muallâ el-Lüveyhik (Riyad: Mektebetü Âbîkân, 1422/2001), 936.

⁶¹ Ebû Bekir Ahmed b. Amr el-Atekî el-Bezzâr, *el-Müsned*, thk. Âdil b. Sa'd (Medine: Mektebetü'l-Ulum ve'l-Hikem, 1424/2003), 11/333.

⁶² Ebû'l-Hasen Ali b. Ahmed b. Muhammed en-Nisâbüri el-Vâhidî, *el-Vecîz fi tefsîri'l-kitâbi'l-azîz*, thk. Safvan Adnan Dâvûdî (Dimaşk: Darü'l-Kalem, 1415/1995), 1/238; Ebû İshak İbrâhim b. Sîrî ez-Zeccâc, *Meânî'l-Kurân ve İrâbuh*, thk. Abdülcelîl Abdüh (Beirut: Âlemü'l-Kütüb, 1408/1998), 5/373; Ebû'l-Hasen Ali b. Ahmed b. Muhammed en-Nisâbüri el-Vâhidî, *et-Tefsîrû'l-basît*, thk. Ahmed b. Muhammed b. Sâlih el-Hammâdî (Riyad: Silsiletur-Resâil el-Câmi'iyye, 1430/2009), 24/402.

⁶³ Cemâlüddîn Ebû'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr fi ilmi't-tefsîr* (Beirut: Dâru İbn Hazm, 1423/2002), 1599; Ebû't-Tayyib Muhammed Suddîk Hân b. Hasan b. Ali el-Kannevî el-Buhârî, *Fethu'l-beyân fi makâşidi'l-Kurân*, (Beirut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1412/1992), 15/433; Hererî, *Hadâiku'r-Ravhi ve'r-reyhân*, 32/412.

yükselmesi için Allah'ı hamd ile tesbih etmesi ve istiğfârda bulunmasını emretmiştir.⁶⁴

İbn Abbas Hz. Peygamber'in Nasr Sûresi nâzil olduğunda kendisi de ecelinin yaklaştığının bilincinde olduğunu vurgulamıştır.⁶⁵ Nitekim İbn Abbas'tan gelen bir başka rivayette bu sûre nâzil olduktan sonra Allah Resûlü kızı Fatıma'yı yanına çağırarak ve ona: "Öleceğim bana haber verildi." demiştir. Sonrasında Hz. Fâtıma ağlamaya başlamış, Hz. Peygamber ona: "Ağlama nitekim ailemden bana kavuşacak ilk kişi sen olacaksın." şeklinde karşılık vermiştir. Bunu duyan Hz. Fâtıma (r.ah.) gülümsemiştir. Allah Resûlü'nün eşlerinden bâzıları da onun güldüğünü gördüklerinde "Ya Fâtıma! Önce ağladığına sonra da güldüğüne şahit olduk" deyip bunun sebebini sormuşlar, Hz. Fâtıma da onlara şöyle cevap vermiştir: "O bana, ölüm haberinin kendisine duyurulduğunu ifade etti. Ben de bundan dolayı ağladım. Sonra Allah Resûlü: "Ağlama, ailemden bana kavuşacak ilk kişi sen olacaksın" dediğinde ise güldüm."⁶⁶

Nasr Sûresi'ne Tevdî' Sûresi de (سورة التوديع) (vedalaşma, uğurlama Sûresi) denir. Bu sadette Câbir b. Abdullah ve İbn Abbas'ın rivayetine göre Hz. Peygamber Nasr Sûresi nâzil olduktan sonra Cebrâil'e (a.s.): "Ey Cebrâil ölümüm bana haber verildi." dediğinde Cebrâil (a.s.) ona "Muhakkak senin için âhiret dünyadan daha hayırlıdır. Rabbin elbette sana verecek ve seni de hoşnut kılacak." (ed-Duhâ 93/4-5) âyetini okumuştur.⁶⁷

Nasr Sûresi'nin âyetleri, lafızları bağlamında değerlendirildiğinde içerisinde Hz. Peygamber'in ölümüne işaret eden bir ibarenin olmadığı görülür. Ancak bazı müfessirler esas itibariyle bu çıkarımın ilgili ayetlerin içerisinde manen mündemec olduğuna atıfta bulunarak takdirin şu şekilde olduğuna vurgu yaparlar: "Allah'ı hamd ile tesbih et. İşte o zaman sen vuslata erecek ve bütün peygamberlerin tattığı ölümü tadacaksın. Nitekim mükemmeliyet ortaya çıktığında artık zeval beklenir."⁶⁸ Ebû Hureyre (r.a.) Allah Resûlü'nün bu sûre nâzil olduktan sonra ayakları şişinceye kadar sürekli ibadet ettiğini, bedeninin zayıfladığını, gülümsemesinin azalıp ağlamasının arttığını ifade ederken İkrime, Hz. Peygamber'in Nasr Sûresi'nin nâzil olmasının akabinde uhrevî çerçevede daha fazla çaba sarfettiğini hatta bu sûre kendisine inmeden önce asla bu kadar ibadet

⁶⁴Râzi, *Mefâtihu'l-ğayb*, 32/335.

⁶⁵Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân an tevîli âyi'l-Kurân* (Beirut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1412/1991), 24/709; Ebü'l-Hasen Ali b. Ahmed b. Muhammed en-Nisâbüri Vâhidî, *el-Vasi' fi tefsiri'l-Kurânî'l-mecid*, thk. Adil Ahmed Abdülmevcûd, Ali Muhammed Muavvid (Beirut: Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1410/1989), 4/566; Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ' el-Begavî, *Meâlimü't-tenzil*, thk. Muhammed Abdünnemir, Osman Cuma Dumayriyye, Süleyman Müslim el-Harş (Riyad: Dârü Taybe, 1409/1988), 8/577; Ebü'l-Hasen Alâüddin Alf b. Muhammed b. İbrâhim el-Hâzin, *Lübâbü't-tevil fi meâni't-tenzil*, thk. Abdüsselam Muhammed Ali Şahin (Beirut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1425/2001), 4/492.

⁶⁶Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/366; Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân b. el-Fazl ed-Dârimî, *Müsnedü'd-Dârimî*, thk. Hüseyin Selim Esed (Riyad: Dârü'l-Muğni, 1421/2000), 1/216-217; Ebü'l-Kâsim Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *el-Mucemü'l-kebir*, thk. Hamdi b. Abdulmecid es-Selefi, (b.y.: Mektebetü İbn Teymiyye, ts.), 11/330; Ebü'l-Fazl Şihâbüddin Ahmed b. Ali b. Muhammed el-İbn Hacer, *Hidâyetü'r-ruvât ilâ tahrici ehâdis'i'l-Meşâbih ve'l-Mişkât*, thk. Ali b. Hasan Abdülhamid el-Halebi (Kahire: Darü İbni'l-Kayyim, 1422/2001), 5/372.

⁶⁷Taberânî, *el-Mucemü'l-kebir*, 3/58.

⁶⁸Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 24/668; Ebû İshak Ahmed b. Muhammed b. İbrâhim es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân an tefsiri'l-Kurân*, thk. İmâm Ebû Muhammed b. Âşûr (Beirut: Darü İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, 1422/2001) 30/441; Ahmed b. Ebî Bekr b. Ömer el-Cebeli, *el-Bustân fi irâbi müşkilâti'l-Kurân*, thk. Ahmed Muhammed Abdurrahman el-Cündî (Riyad: Mektebetü'l-Melik, 1439/2017), 5/104; Ebü'l-Yümm Mücürüddin Abdurrahmân b. Muhammed b. Abdirrahmân el-Uleymî, *Fethu'r-rahmân fi tefsiri'l-Kurân*, thk. Nüredin Talib (Katar: Vizâretü'l-Evkaf ve Şuûnü'l-İslamiyye, 1430/2009), 7/455; Hererî, *Hadâiku'r-Raahi ve'r-reyhân*, 32/403.

etmede yoğunlaşmadığını vurgulamıştır.⁶⁹

Allah Resûlü Nasr Sûresi'nin ilk ayetlerinde haber verildiği gibi tebliğ görevi nedeniyle çıkarıldığı, hicret etmeye zorlandığı öz yurdu Mekke artık fethedilmişti. Gizli bir davetle başlayan bu dava, artık insanların gurup gurup İslam'a girişine şahitlik ediyordu. Kutlu dava kemale erdiğine göre artık âhir ömründe bir şeyin eksilmesi kaçınılmazdı. Zira her kemal bir zevalin habercisidir. Bu durumda yapılması gereken Allah'ı tesbih etmek ve istiğfârda bulunmaktır.⁷⁰ Allah Resûlü de ömrünün sonlarını bu minvalde geçirmişti. Nitekim Ümmü Seleme Hz. Peygamber'in âhir ömründe ne oturduğunu ne kalktığını ne de gelip gittiğini sadece "Sübhanallahi ve bihamdihi estağfirullah ve etübu ileyh" zikrini çokça yinelediğini ifade etmiştir. Ayrıca Allah Resûlü'nün kendisinin bununla emrolunduğunu dile getirdiğini ve sonrasında Nasr Sûresi'ni sonuna kadar okuduğunu rivayet etmiştir.⁷¹ Yine Hz. Aişe'den (r.ah.) nakledildiğine göre bu sûrenin nâzil olmasının akabinde Hz. Peygamber bir mecliste yüz kere istiğfâr eder ve rükûda iken yine bu sûrenin gereği olarak "Sübhâneke Allahümme Rabbenâ ve bihamdike Allahümmeğfir li" derdi.⁷² Bu rivayet, bizzat Allah'ın Hz. Peygamber'e, âhir ömründe tesbih, hamd ve istiğfârı çoğaltmasını istediğinin kanıtı niteliğindedir. Özellikle ömrün sonlarında hayırhahlık bilincinin daha fazla olması gerektiğine ayrıca vurgu yapılmaktadır.

Netice olarak şunları söyleyebiliriz ki Nasr Sûresi'nde Allah'ın son ilâhî mesajının mübelliği olan Hz. Peygamber, Allah yolunda cihad etmesi, ilâhî öğretileri tebliğ faaliyetinde bulunması, ilaveten insanların akın akın Allah'ın dinine girmesinin akabinde (ahir ömründe) istiğfâr etmekle emrolunmuş, bu bilinçle o da ömrünün sonunu istiğfârla geçirmiştir.

4.2.İstiğfâr Emrinin Diğer Muhatabının Ümmeti Olması

Nasr Sûresi'nin sözü edilen âyetinde istiğfâr buyruğu Hz. Peygamber'e atfedilse de bazı tefsirlerde asıl olarak istiğfâr emrinin muhatabının onun ümmeti olduğu şeklindeki yorumlara da rastlanır. Âyetteki ilâhî hitabın mihverinde Hz. Peygamber olsa da burada kendilerinden emin olup istiğfârı terk etmelerine sebep olmaması için aslında hususi bir uyarı niteliğinde onun ümmeti kastedilmiştir.⁷³ Allah Resûlü günahattan korunmuş olduğu halde, mağfîret dilemekle emrolunmuştur. Durum Peygamberimiz için böyleyse onun ümmeti buna daha fazla muhtaçtır.⁷⁴ Âyet tarzı üslubu içerdiğinden istiğfâr emrinin muhatabı Hz. Peygamber değil de ümmetidir.⁷⁵

Bazı tefsirlerde de âyetteki istiğfâr emrinin Hz. Peygamber merkezli olmadığı Allah'ın,

⁶⁹Ebü Muhammed Sehl b. Abdillâh b. Yûnus b. İsâ b. Abdillâh b. Refî' et-Tüsterî, *Tefsîrû'l-Kur'ânî'l-azîm*, thk. Tâhâ Abdurrauf Sa'd, Sa'd Hasan Muhammed Ali (b.y.: Dârü'l-Harem Lit-Turas, 1425/2004), 333; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kur'ân*, 20/232.

⁷⁰Gündüz, Hz. Muhammed'in (s.a.s.) *İstiğfâr Sebepleri*, 87.

⁷¹Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kur'ân*, 20/231; Ebü Hafs Sirâcüddin Ömer b. Nûriddin Alî İbn Âdil, *el-Lübâb fi ulûmi'l-Kitâb*, thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Muhammed Mi'vad (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1419/1998), 20/542; Şemsüddin Muhammed b. Ahmed el-Hatîb eş-Şirbînî, *es-Sirâcü'l-münîr fi'l-iâne ulâ marifeti bazı me'ânî kelâmî rabbîne'l-hakîmî'l-habîr* (Kahire: Matbaatu Bülâk, 1285), 4/604.

⁷²Müslim, "Salât" 484; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/434; İbn Mâce, "Salât", 20 (No. 889).

⁷³Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kur'ân*, 22/542-543; Muhammed Ali Taha ed-Dürre, *Tefsîrû'l-Kur'ânî'l-Kerîm i'râbiühü ve beyânühü* (Beyrut: Darü İbn'î Kesîr, 1430/2008), 10/756.

⁷⁴Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kur'ân*, 20/233; İbn Âdil, *el-Lübâb*, 20/544.

⁷⁵Şevkânî, *Fethu'l-kâdir*, 1664.

peygamberden şahsı için değil ümmeti için istiğfârda bulunmasını istediği şekilde yaklaşımlara da rastlamak mümkündür.⁷⁶ Nitekim “*Kendinin, inanmış erkek ve kadınların günahlarının bağışlanmasını dile.*” (Muhammed 47/19) âyetinde de ümmetinin günahlarının bağışlanması noktasında Hz. Peygamber’e istiğfâr emredilmiştir.⁷⁷

İstiğfâr emrinin muhatabının Hz. Peygamber’in ümmeti olduğu remz edilmekle birlikte Allah Resûlü’ne istiğfârda bulunmasının emredildiğine vurguda bulunan müfessirler de olmuştur.⁷⁸ Onlara göre Allah, Hz. Peygamber’in bizatihi kendisine istiğfârı emretmiştir. Buradaki istiğfâr emrinden maksat Allah Resûlü’nün örneklik teşkil etmesi aynı zamanda ümmetin Hz. Peygamber’i takip edip ona uymasındır. Bu görüşün müntesiplerine göre Allah Resûlü’nün ümmetin arasında bulunması onlar için en büyük güvencedir. Ayrıca burada hiçbir ferdin Allah’ı gerçek manada takdir etmeye güç yetiremeyeceğine de bir işaret vardır.⁷⁹ Benzer perspektiften bir bakışla, Hz. Peygamber’in âyette istiğfârla emrolunması ümmetine istiğfârı, dinin emirlerini ve tesbihte bulunmayı talim etme amaçlıdır.⁸⁰

Nasr Sûresi’nde geçen istiğfâr emrinin kapsamının Hz. Peygamber’in ümmetine teşmil edildiğine yönelik görüşler bazı akide kitaplarında şiddetle tenkit edilmiştir.⁸¹ Bu ekseninde görüş serdeden alimler burada hitabın umumi bir bağlamda olmayıp açık bir şekilde Allah Resûlü’ne yönlendirildiğini ancak bazı müfessirlerin ısrarla istiğfâr emrinin muhatabının Hz. Peygamber değil de ümmeti olduğu konusunda ısrarcı bir yaklaşım sergilediklerini vurgulamaktadırlar. Onlara göre böyle bir bakış açısı Hz. Peygamber’i beşer vasfından soyutlayarak tamamen günah işlemekten masum hale getirir ki bu durum onu insanüstü ilah menzilesine koyar. Bu da Allah’ın apaçık beyanını çarpıtmak ve karıştırmak anlamına gelir. Nitekim Allah Resûlü “*Allah’tan istiğfârda bulunup ona töbe edin. Zira ben her gün yüz kere Allah’tan mağfiret dilerim.*”⁸² Ayrıca sahabelerin Hz. Peygamber’in bir mecliste yüzden fazla “*Rabbim beni mağfiret et ve töbemi kabul buyur. Şüphesiz sen töbeleri kabul edensin.*”⁸³ şeklinde istiğfârda bulunmasını saymaları peygamber dahil hiç kimsenin kendini istiğfârdan soyutlayamayacağını delilidir. Nitekim Allah ile kulları arasındaki bağlantı sadece tâat ile mümkündür.⁸⁴

Allah elçilerinin günahlardan masum olmaları kendilerini asla beşer vasfından uzaklaştırmaz. Beşeriyet, azamet ve mükemmeliyette ne denli ileri bir makama varırsa varsın kusur ve hatalardan salim kalmaz. Bu hatalar beşeriyetin bir nevi göstergesidir. Kanaatimizce âyette istiğfâr emrinin Hz. Peygamber’den soyutlanıp sadece ümmetine şamil kılınması onu tamamen beşer- peygamber olgusundan ayırıştırıp günah işlemekten hâlî olağanüstü bir konuma getirir. Dolayısıyla bu tarz bir yaklaşım onun Kur’an’da da

⁷⁶ İbn Âdil, *el-Lübâb*, 20/544; Muhammed Senâullah Osmânî el-Mazharî, *Tefsîrü'l-Mazharî*, thk. Ahmed İzzu İnâye, (Beyrut: Dârü İhyâit-Turâsî'l-Arabî, 1425/2004), 10/350.

⁷⁷ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 11/345; Hâzin, *Lübâbü't-tevil*, 4/493.

⁷⁸ Ebü'l-Hasen Burhânüddîn İbrâhîm b. Ömer b. Hasen er-Rubât el-Hirbevî el-Bikâî, *Naẓmü'd-dürer fi tenâsübi'l-âyât ve's-süver* (Kahire: Dârü'l-Kitâbi'l-İslâmî, ts.), 22/318; Şirbînî, *es-Sirâcü'l-Münir*, 4/603.

⁷⁹ Şirbînî, *es-Sirâcü'l-Münir*, 4/603.

⁸⁰ Tüsterî, *Tefsîrü'l-Kurânî'l-uẓm*, 333; Muhammed el-Emin b. Muhammed el-Muhtâr b. Abdilkâdir el-Cekenî el-Himyerî eş-Şinkitî, *Eḍvâ ü'l-beyân fi izâhi'l-Kurân bi'l-Kurân* (Mekke: Dâru Âlemil-Fevâid, 1426/2005), 8/596.

⁸¹ Abdullah b. Muhammed el-Ğanîmân, *Şerhu fethi'l-mecîd*, (b.y.: y.y., 1432/2011), 1784.

⁸² Taberânî, *el-Mu cemü'l-kebir*, 1/301.

⁸³ Ebü Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî, *Süneni Ebî Dâvûd*, thk. Şuayb Arnavud Muhammed Muhyiddin Abdülhamid (Beyrut: Dârür-Risâleti'l-Âlemiyye, 1430/2008), “İstiğfâr”, 359 (No:1516); Tirmizî, “De'avât”, 38 (No:3434).

⁸⁴ Ğanîmân, *Şerhu fethi'l-mecîd*, 1784.

çok net bir şekilde belirtildiği üzere beşer⁸⁵ profilini ortadan kaldırır ki böylesi bir algı Kur'ânî naslarla da apaçık bir tenakuz oluşturur.

4.3 Hz.Peygamber'in İstiğfârının Günah İşlemekten Kaynaklı Olması

İstiğfârın günahı çağrıştırdığı dolayısıyla Hz. Peygamber'den âyette istiğfârda bulunmasının emredilmesi öncesinde yaptığı bir takım kusur ve günah kaynaklı olduğuna telmihte bulunan müfessirler de olmuştur.⁸⁶ Böylesi bir düşünce tarzının müntesipleri Hz. Peygamber'in istiğfârını farklı bir çerçevede değerlendirerek kanaatlerine mesned olarak Allah Resûlü'ne hamd ve Allah'ı tesbih ile istiğfârda bulunmasının emredildiğini, dolayısıyla görevini yerine getirirken gösterdiği zaaf ve eksiklikler olduğunu, bu kapsamda Allah'tan af dilemesinin gerektiğini iddia etmişlerdir.⁸⁷

Müfessirlerden Ebû Bekr el-Esamm (v. 200/816) âyette geçen "istiğfâr et" lafzının Allah Resûlü'nün noksanlıkları ve işlerindeki aşırılıklardan kaynaklı olduğunu dile getirmiştir.⁸⁸ Taberi de (ö. 310/923) aynı anlam çizgisinde bir yorum yapmıştır. Ona göre sözü edilen âyette Hz. Peygamber'in istiğfâra davet emrinin temelinde işlediği günahlar vardır. Bundan dolayı istiğfâr etmelidir. Zira Allah'ın, itaat etmiş bir halde kendisine kavuşacak olan kulundan böylelikle hoşnut olacağını dile getirmektedir.⁸⁹ Benzer bir yorum da İbn'i Abbas'dan gelmiştir. O, Hz. Peygamber'in istiğfâr emriyle muhatap olmasının ana sebebinin günah işleme kaynaklı olduğunu belirtmiştir.⁹⁰

Hz. Peygamber'in istiğfârını işlediği günahlara veya işlerinde gösterdiği aşırılıklara bağlayıp Allah Resûlü'nün kusurlu davrandığını iddia etmek ya da bunlardan herhangi birisiyle nitelemek, onun "Üsve-i Hasene" özelliğiyle olgusal gerçeklik bağlamında bağdaşmaz. Zira burada Hz. Peygamber'in istiğfâr etmesi için bir hata ya da başka bir gerekçe açıkça ifade edilmemiştir. Dolayısıyla istiğfâr emrinin nedenini sürenin bütününde aramak çok daha isabetli bir yaklaşım olacaktır.⁹¹ Öte yandan Hz. Peygamber'e kesinlikle bir mevzuda taksirli davranmak ya da üstlendiği konum itibarıyla ifratta bulunmak nispet edilemez. Çünkü Allah'ın her beşere gözünü açıp kapama süresince in'âm ettiği nimet ve ihsanına karşılık insanın yaşam süresi ne denli uzasa da kul, sözü edilen bu mevhibelerden herhangi birinin şükür vazifesini yerine getirmekte acziyet gösterir. Kullar ne kadar itaatte bulunsalar da bu tâat ve ibadetleri, Allah'ın lütfu ile mukayese edildiğinde hayli yetersiz kalır. Dolayısıyla Hz. Peygamber de kendisine in'âm edilen lütuf ve nimetlerin şükür görevini ifa etmede taksirli olduğunu tevehhüm ettiği konuda istiğfârda bulunduğu söylenebilir.

⁸⁵ el-İsrâ, 17/93; Kehf, 18/110.

⁸⁶ Mukâtil b. Süleyman, b. Beşir el-Ezdî el-Belhî, *Tefsîru Mukatil b. Süleyman*, thk. Abdullah Mahmûd Şahhâta (Beyrut: Dâru l-hyâi't-Turâs el-Arabî, 1423/2002), 4/895; Taberî, *Câmi u'l-beyân*, 12/732; Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî, *Te'vîlâtü Ehlî's-sünne*, thk. Mecdi Baslum (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.) 10/636; Âlimlerden Bir Topluluk, *Mevsûatu't-tefsîr el-mevdû'î*, 9/99.

⁸⁷ Taberî, *Câmi u'l-beyân*, 12/732; Mâtürîdî, *Te'vîlâtü Ehlî's-sünne*, 10/636; Âlimlerden Bir Topluluk, *Mevsûatu't-tefsîr el-mevdû'î*, 9/99.

⁸⁸ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü Ehlî's-sünne*, 10/636.

⁸⁹ Taberî, *Câmi u'l-beyân*, 12/732.

⁹⁰ Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, thk. es-Seyyid b. Abdülmaksûd b. Abdürrahim (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 6/361, Firûzâbâdî, *Tenvîriü'l-Mikbâs Min Tefsîri İbn 'Abbâs*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1412/1992), 1/661.

⁹¹ Gündüz, *Hz. Muhammed'in (s.a.s.) İstiğfâr Sebepleri*, 86.

Müfessirlerin âyetler ekseninde yaptığı yorumları da bir arada değerlendirdiğimiz zaman Hz. Peygamber'in diğer peygamberler gibi her türlü günahı işlemekten masum olduğu bir gerçektir. Hayatının hiçbir karesinde temsil ettiği ahlakî vasıflara mugayir bir tavır sergilememiştir. Allah'ın zırhıyla muhafaza edilmiş ve Allah, onu inayetiyle her taraftan çevrelemiştir.⁹² Bu çerçevede Hz. Peygamber'in Nasr Süresi'ndeki istiğfârını Allah'ın emirlerine muhalefet ya da kendisine azabı celbedecek bir günah işlemeye bağlayıp sonrasında da ondan istiğfârın vuku bulduğunu dillendirmek yukarıda da çerçevesi çizilen Hz. Peygamber'in ilâhî vahyin mümessili imajıyla kuşkusuz örtüşmektedir.

4.4.Evlâ ve Efdal Olanı Terk Etmesi

Peygamberlerin günah olarak kabul edip, tövbe ve istiğfâr ettikleri kusurları diğer insanların tâatleri cinsindedir. İyilik olarak görülen bu durumlar Allah elçilerinin masumiyetlerine hâle getirmez. Onların bu tür davranışlarına "günah" denilmesi mertebe ve konumları sebebiyledir.⁹³ Nübüvvet silsilesinin son halkası olan Allah Resûlü'nün de yüce makamına nispetle bazı davranışları günah olarak addedilmiştir.⁹⁴ Tüm bunlarla birlikte Hz. Peygamber'in beşeriyetin en kerim vasıflarında müstesna bir konumda ayrıca ahlakî olgunluk noktasında zirvede olduğu aşikârdır.⁹⁵

Allah Resûlü'nün istiğfârını direkt işlediği günahlardan değil de Allah'a itaat konusunda kendisini kusurlu görüp onun hakkını layıkıyla yerine getiremediği ve dolayısıyla bunu kendisi için günah addedip nefsinin zaafa uğratmak babında istiğfâr ettiği şeklinde yorumlar da yapılmıştır.⁹⁶ Buna göre Hz. Peygamber, Allah'ın in'âm ettiği nimetlere şükür etmede kendisini taksirli görüp bunların karşılığını veremediğini düşünmüş aynı zamanda içinde bulunduğu halin zatı için eksiklik olduğunu telakki edip Allah'tan mağfiret dilemiştir.⁹⁷

Allah Resûlü, zaman zaman gayret gösterip üstün ve iyi olanın zıddını yapmış, bunun akabinde Rabbi onu ikaz etmiştir.⁹⁸ Bu ise mâsiyet ve günah kapsamında değildir. Ancak daha kâmil ve üstün olanın zıddını yapmak, evlâ ve efdal olanı terk eylemek kabilinden olduğu için ikaz kapsamındadır. Peygamberlerin mertebesinin öteki insanlara nazaran üstün olması sebebiyle bazılarının: "Ebrâr'ın (iyi kulların) hasenatı (iyilikleri), mukarreblerin (Allah'a en yakın olan kulların) seyyiâtı (kötülükleri, günah ve kusurları) gibidir"⁹⁹ tasvirinde de görüldüğü gibi kendisine ceza ve ikazı icap ettirecek hata, efdal olanın aksine sergilenen davranıştır.¹⁰⁰

Hz. Peygamber, Allah'a olan yakınlığı ve ilminin kemâlinden dolayı kendisinden sadır olan birtakım davranışları zâtı için günah kabul etmiştir. Ancak Allah Resûlü'nün kendisi

⁹²el-İsrâ 16/74-75; el-Ahzâb 33/57; el-Hacc, 22/52.

⁹³Abdülkerîm Yûnus el-Hatîb, *et-Tefsîru'l-Kur'anî li'l-Kur'an* (b.y.: Dârü'l-Fikr el-Arabî, 1400/1979), 5/341.

⁹⁴Ebüs-süüd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 5/97; Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Acîbe, *el-Bahrü'l-medîd fi tefsîri'l-Kur'ânî'l-mecîd*, thk. Ahmed Abdullah el-Kuraşî (Kahire: Hasan Abbâs Zeki, 1419/1999), 5/367.

⁹⁵Abdülkerîm Yûnus el-Hatîb, *et-Tefsîru'l-Kur'anî li'l-Kur'an*, 5/341.

⁹⁶Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-tevîl*, 5/344; Bursevî, *Rûhu'l-beyân*,10/531; Şîrbînî, *es-Sirâcü'l-münîr*, 4/604; Mazharî, *Tefsîrü'l-Mazharî*, 10/350.

⁹⁷Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 11/342; İbn Âdil, *el-Lübâb*, 20/543; Şevkânî, *Fethu'l-kadir*, 1664.

⁹⁸el-Enfâl, 8/67-68; et-Tevbe, 9/43-48; et-Tahrîm 66/1-3; Tâhâ, 20/114; el-Kehf, 18/23-24; el-Bakara, 2/272.

⁹⁹Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 4/212.

¹⁰⁰Aslan Çıtır, *Kur'an'da Peygamberlere İsnat Edilen Olayların Masumiyet Açısından Değerlendirilmesi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2010), 199.

için günah olarak addettiği bu davranışlar diğer insanların yaptıklarından dolayı mağfîret dileyip Allah'a tövbe ettiği günahlar kabilinden değildir.¹⁰¹

Peygamberlerin istiğfâr etme sebebi aklımızın idrak etmesinden çok daha incedir. Çünkü bizim onların makamlarını tatmamız söz konusu olamayacağından günahlarını aklımızın günahı algıladığı şekilde yorumlamamız da uygun değildir.¹⁰²

Allah Resûlü'nün devamlı yüceldiği de bu konuda vurgulanan bir diğer husustur.¹⁰³ Bir mertebeye varınca önceki mertebesi için, aynı zamanda mukaddes makama nispetle evlâ olanın zıddına davranış sergilediğinden istiğfârda bulunmuştur. Öte yandan Allah Resûlü'nün nübüvvetten evvel de olsa yanılmaktan ötürü istiğfâr ettiği de ifade edilmiştir.¹⁰⁴

Allah Resûlü'nün kulluğu her ne kadar tüm zâhidlerin ibadetinin fevkinde ise de yine de Allah'ın azametini ve onun celâlini bildiği için yapmış olduğu ibadeti kendisine layık olanın ve olması gerekenin daha altında görür, bu sebeple hayâ eder ve istiğfârda bulunurdu.¹⁰⁵

Tabâtabâi ise bu mevzuda değişik bir değerlendirme yaparak Hz. Peygamber'in Nasr Sûresi'ndeki istiğfâr nedenini şöyle açıklar: "Peygamberlerden sudûr eden eylemler – ister dinî isterse dünyevî olsun kanûnî maddelere mugayir davranmaları- günah kaynaklı değildir. Nitekim seven bir insan sevdiğine en ufak kalbî bir gaflet gösterse bunu zatı için büyük bir masiyet addeder. Yeme içme ve bunun gibi hayatın zaruret arzeden fiillerinden ötürü tövbe ve istiğfârdan uzaklaşan insanın da bu fiili kendisi için günah ve isyan sayılır."¹⁰⁶

Allah Resûlü'nün istiğfârı insanın Allah'a şükretme vazifesini yerine getirme noktasında acizetine dair bir delil teşkil eder. Ayrıca Allah'ı layık olduğu şekilde zikretmenin hakkını tam anlamıyla veremediğine kanıt niteliğindedir.¹⁰⁷ Öte yandan kul her ne kadar Allah'ın emirlerine itaat etmeye çalışsa da unutmaya, yanılma veya en ideal ve layık olanı terk etme bakımından bazı yönlerden kendisini bu kusurlardan soyutlayamaz.¹⁰⁸

4.5 Kulluğun Gereği Olarak İstiğfâr Etmesi

Allah Resûlü, her alanda olduğu gibi Allah'a kulluk etmede ve ibadet noktasında da beşeriyete örneklik etmiş; nübüvvet görevi onun bir insan olduğu hakikatini ötelemediği gibi bir beşerin yaratana kulluk etmesi sorumluluğundan da âzâde eylememiştir. Allah Resûlü de ümmetin her bir ferdi gibi tüm emir ve yasakların muhatabı olmuş, ilaveten bazı hususlarda sâir beşere göre ek sorumluluklarla daha ağır bir yükümlülük altına girmiştir. Müttaki bir mükellefin nasıl hareket etmesi icab ediyorsa Hz. Peygamber

¹⁰¹Ebü Bekir Câbir b. Musâ b. Abdilkâdir b. Câbir el-Cezâirî, *Eyserü't-tefâsîr li-ke'lâmî'l-Âliyyi'l-Kebîr* (Medine: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1410/1989), 5/624.

¹⁰²İsmâil Hakkı Bursevî, *Rûhu'l-beyân* (Lübnan: Darü İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, ts.), 9/9.

¹⁰³Ebü'l-Abbâs Şehâbeddin Ahmed b. Muhammed b. Ömer El-Hafâcî, *Hâşiyetü's-Şîhâb alâ tefsîri'l-beyzâvî* (Beyrut: Dârü Sadr, ts.), 8/406.

¹⁰⁴Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 16/463.

¹⁰⁵Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 16/463.

¹⁰⁶Muhammed Hüseyin et-Tabâtabâi, *el-Mîzân fi tefsîri'l-Kurân* (Beyrut: Müessesetü'l-Âlemî li'l-Matbûat, 1417/1997), 6/367-368.

¹⁰⁷Mahmud es-Sabbağ, *ez-Zikru fi'l-Ku'ran ves-Sünneti'l-Mutahhara* (Kahire: Dârü'l-İtisâm, 1406/1986), 15.

¹⁰⁸Muhammed Cemâlüddîn b. Muhammed Saîd b. Kâsım el-Hallâk el-Kâsımî, *Me'hâsinü't-tevil*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâki (b.y.: Dârü-İhyâi'l-Kütübî'l-Arabî, 1376/1956), 2/257.

de o şekilde hareket etmiş, yükümlülüklerini layıkıyla ifa etmeye gayret etmiş, ubûdiyyet bilincinin gereği olarak da istiğfarda bulunmuştur.

Fahreddin Râzî (v. 606/1211), Hz. Peygamber'in günah işlemekten mâsum olup olmamasına göre bu sûredeki istiğfârına değişik bir yorum katarak şöyle bir izahta bulunur: "Ey Muhammed günah işlemekten masumsun ya da değilsin. Şayet günahlardan korunmuş isen, tesbih ve Allah'a hamd etmekle meşgul ol. Günah işlemekten hâlî değilsen, Rabbi'ne istiğfâr etmekle iştiğâlde bulun. Bu durumda ayeti kerime, tıpkı 'Sana yakîn (ölüm) gelip çatıncaya kadar Rabbine kullukta bulun.' (el-Hicr 15/99) âyetinde de olduğu gibi Allah'a kulluk vazifesini icra etme mükellefiyetinde hiçbir ayrıcalığın olmadığına dair bir uyarı niteliği taşır.¹⁰⁹

Allah Resûlü'nün Nasr Sûresi'ndeki istiğfârının kulluğun gereği olduğu ve yerine getirilmesi gerektiği, ayrıca öncesinde bir günahın vuku bulup bundan dolayı sırf mağfîret talebinde bulunma amaçlı olmadığına işaret eden birçok yorum dikkat çeker.¹¹⁰ Bu bağlamda istiğfâr, hem Hz. Peygamber'den hem de diğer peygamberlerden tezahür ettiği düşünülen mâsiyetin aksine ubûdiyyet merkezli olarak ortaya çıkar. Allah, istiğfârla hem Allah Resûlü'nü hem de diğer peygamberleri kendisine ibadet ettirmiş olur.¹¹¹ Bu doğrultuda görüş serdeden Şevkânî (v. 1250/1759), Allah Resûlü'nün istiğfârının günah odaklı olmadığına vurgu yapmıştır. Onun istiğfârının ana nedeninin Rabbi'ne kulluğunun bir belirtisi ayrıca ümmetine örnek olmasının uygulamadaki izdüşümü olduğunu ifade etmiştir.¹¹²

Zemahşerî (v. 538/1144) ise Hz. Peygamber'in Nasr Sûresi'ndeki istiğfârını benzer perspektiften ele alarak dikkate değer cümleler ile şu şekilde betimler: "Allah Resûlü'ne tesbih ile birlikte istiğfâr emri günahlardan sakındırma ve itaat arasında cemetme amaçlı dinin emirlerini tamamlamayı ifade eder. Hz. Peygamber'in günahlardan masumiyetiyle birlikte kendisine istiğfârın emredilmesi aynı zamanda ümmeti için bir lütuftur." Öte yandan istiğfâr hem tevazudan hem de nefsi alçaltmaktan kaynaklı ibadet mesabesindedir.¹¹³

Yukarıda ifade edilenlerden anladığımız kadarıyla Allah Resûlü harikulâde bir kulluk bilinciyle ibadetlerini yapmış; iman, ibadet ve her türlü konuda ümmeti için model olmuştur. Bu bağlamda onun istiğfâr etmesini öncesinde işlediği günahla irtibatlandırmak, Hz. Peygamber'in hem ismet sıfatını görmezden gelmek hem de onun Allah'a kulluktaki samimiyeti hakikatine muarız bir yaklaşım sergilemektir. Zira her gün yüzlerce kere istiğfârda bulunan bir peygamberin istiğfârı kul ve Rab düzleminde değerlendirildiğinde onun kulluk konumunu en bariz bir şekilde ortaya koymaktadır. Allah Resûlü'nün helâda geçirdiği süre içerisinde istiğfârda bulunamamasını noksanlık addedip¹¹⁴ helâdan ayrıldıktan sonra istiğfâr etmesi de¹¹⁵ bütün ayrıncı nitelikleri ve Allah

¹⁰⁹ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 11/342.

¹¹⁰ Kurtubî, *el-Câmi' li-aḥkâmî'l-Ḳur'ân*, 20/233; İbn Âdil, *el-Lübâb*, 20/544; Dürre, *Tefsîrû'l-Ḳur'ânî'l-Kerîm*, 10/756.

¹¹¹ Hererî, *Hadâiku'r-Ravhi ve'r-reyhân*, 32/405.

¹¹² Şevkânî, *Fethu'l-kâdir*, 1684.

¹¹³ Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an ḥakâiki ğavâmiẓi't-tenzil ve uyûni'l-ekâvîl fi vücihi't-tevil'*, thk. Ali Muhammed Muavvid, Adil Ahmed Abdülmevcûd (Riyad: Mektebetü'l-Abikân, 1418/1997), 4/811-812.

¹¹⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ali b. Muhammed eş Şevkânî, *Neylü'l-evṫâr şerhu Münteḳa'l-aḥbâr* (Lübnan: Beytül-Efkârî'd-Devliyye, 1424/2003), 1/57.

¹¹⁵ Dârimî, *Müsnedü'd-Dârimî*, 1/536.

indeki değeriyle birlikte onun kulluk ve tâatteki sadakatini en belirgin bir şekilde ortaya koymaktadır.

4.6 Hz. Peygamber'in Sebeplere İtibar Edip Müsebbibi Unutması

Bazı tefsir kaynaklarında¹¹⁶ Hz. Peygamber'in esas itibariyle insanların Allah'ın dinine akın akın girmelerine çok sevindiği, bununla beraber insanlara ve sebeplere bakıp müsebbibe itibar etmediği, akabinde de Allah'ın onu uyarıp řu âyeti indirdiği ifade edilmektedir: “Gerçekten de Allah isterse kalbini mühürler, batılı yok eder ve gerçeği sözleriyle ortaya koyar.”¹¹⁷ Müfessirlerden bazıları yukarıda zikri geçen âyeti kanaatlerine mesnet edinerek Allah Resûlü'nün davetine icabet edecek kişilerin ezelden belirlendiğini ancak Hz. Peygamber'in bunu bilmesine rağmen durumu göz ardı edip sebeplere itibar ettiğini vurgulamışlardır.¹¹⁸

Hz. Peygamber İslam Dini'nin mümessilidir. Onun hayatı bütün ahlâk ve âdâbın mücessem bir yansımasıdır. Bununla birlikte tüm ömrünü İslam'a vakfetmiş bir elçinin Allah'ı hatırandan çıkarması, esas itibariyle lütfedenin Allah olduğunu atlaması, Hz. Peygamber'in sadece beşer vasfını dikkate alarak yapılmış kabul edilemez bir yorumdur. Hz. Peygamber'e Nasr Sûresi'nde emredilen istiğfârın işârî anlamda bu şekilde değerlendirilmesi ne nübüvvet hayatına ne de risâlet görevine münasip düşen bir olgudur.¹¹⁹

Öte yandan bazı tefsirlerde sûredeki istiğfâr sebebinin Allah'ın yardımının gecikmesinden dolayı Hz. Peygamber'in ashabında meydana gelen sıkıntı, keder, hüzn ve ümitsizlikten kaynaklandığına atf yapılır.¹²⁰ Bu bağlamda Hz. Peygamber hem kendisi hem de ashabı için mağfîret talebinde bulunmuştur. Bu şekilde yapılan istiğfârın gayesi Allah'ın vaadine olan güveni sağlamak ve zorlukların meydana getirdiği nefsi tehlikelere karşı O'nun vaadini âli kılmaktır.¹²¹

Sonuç

Peygamberlerin Allah'ın mümtaz elçileri, kendilerine hidâyet ihsan edilen güzîde şahsiyetler olduğu âşikârdır. Allah elçilerinin eşsiz ahlâki erdemlerle muttasıf olmaları, üstlendikleri pozisyonları itibariyle onları alelâde bir beşerden daha farklı olmak mecburiyetinde kılmıştır. Allah elçilerinin hem maddî hem de manevî açıdan seçkin ve üstün nitelikte olmaları gerekir. Peygamberleri diğer beşerden ayıran “ismet” vasfı yalnızca onlara özgü olup bu nitelik sayesinde günah işlemekten ve kusurlu davranmaktan korunmuşlardır.

İçinde istiğfâr kavramı geçen âyetlere bakıldığında Allah tarafından kendilerine nübüvvet görevi tevdi edilen, ilâhî vahyin pratiği konumunda olan Allah elçilerinin de istiğfâr talebinde buldukları görülür. Onlardan biri de Hz. Peygamberdir.

Allah Resûlü'nün insanların en seçkini, peygamberlerin en erdemlisi olduğu şüphe götürmeyen bir gerçektir. Kur'an'da Hz. Peygamber'in tüm günahlarının affedildiği

¹¹⁶ Ebû Abdırrahmân Muhammed b. el-Hüseyn b. Muhammed es-Sülemî, *Haķā İķu't-tefsîr*, thk. Seyyid İmran (Beyrut: Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.), 2/425.

¹¹⁷ eş-Şürâ, 42/24.

¹¹⁸ Sülemî, *Haķā İķu't-tefsîr*, 2/425.

¹¹⁹ Nihat Demirkol, “Nasr Suresinin Tahlii”, *İğdir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/1 (Ekim 2017), 188.

¹²⁰ Kâsimî, *Meķâsinü't-tevil*, 17/6285; Hererî, *Hadâiku'r-raohi ve'r-reyhân*, 32/405.

¹²¹ Merâĝî, *Tefsîrü'l-Merâĝî*, 30/259; Hererî, *Hadâiku'r-raohi ve'r-reyhân*, 32/405; Zühaylî, *et-Tefsîru'l-münir*, 15/851.

vurgulanmakla birlikte, âyetlerin bir kısmında onun da dile getirdiği istiğfârlarına temas edilmektedir. Bu âyetlerden biri de Nasr Sûresi'nin üçüncü âyetidir. Allah, Hz. Peygamber'e bu sûrede istiğfârı emretmektedir. İstiğfârla emrolunan yüce ahlak abidesi, tüm insanlığa rol-model Allah Resûlü, görevini tekâmül etmeden vefat edemezdi. Öte yandan Allah, vefatının yakın olduğunu ona haber veriyordu. Dolayısıyla Hz. Peygamber'e bu sûre nâzil olduktan sonra hem ebedî âleme göçünün yakın olduğu bildiriliyor hem de Allah'ı hamd ile tesbih aynı zamanda istiğfâr ve tövbe etmesi isteniyordu.

Allah Resûlü'nün ilgili âyet bağlamında istiğfâr etme sebebini günahla ilişkilendirmenin ya da onun sebeplere itibar edip müsebbibi unutmamasından kaynaklı olduğunu dillendirmenin İslam'ın nübüvvet doktriniyle bağdaşır bir yönü bulunmamaktadır. Bu iddiaların müsellemler kaziyyeler mihverli olmadığı ayrıca isabetli argümanlarla desteklenmediği dolayısıyla çok zayıf kaldığı da aşikârdır. Bu perspektiften bakılınca bazı müfessirlerin böylesi bakış açıları bizlere Allah Resûlü'nün yanlış algılandığını ihsas ettirmektedir. Öte yandan sözü edilen âyetteki istiğfâr emrinin mihverinde ümmetin olduğunu iddia etmek, sûrede ilâhî hitabın açık bir şekilde Allah Resûlü'ne yapıldığı müşahede edildiğinden muhtemel görünmemektedir. Ayrıca âyette Hz. Peygamber'in evlâ ve efdal olanın aksini yapmasından ötürü istiğfâra davet edildiğini düşünmek, sûreyi bir bütün olarak değerlendirip sûre nâzil olduktan sonra gelen rivayetleri de mütalaa ettiğimizde yine isabetli görünmemektedir.

Hz. Peygamber ve Kureyşten olan kavmine Allah'ın zafer yardımı gelip Arap kabileleri topluluklar halinde İslâm'a dahil olduğunda artık kutlu dava kemale ermiş ve Hz. Peygamber'in fânî âlemden irtihalinin yaklaştığı kendisine haber verilmişti. Bu süreçte artık Hz. Peygamber'in yapması gereken Allah'tan mağfiret dilemeyi çoğaltmaktı ki bu sûrenin nüzûlunun akabinde o, çokça Allah'a istiğfâr edip Rabbî'ne hamd etmişti. Onun bu âyet bağlamında istiğfârda bulunması âhir ömrünü ibadet, Allah'a hamd ve istiğfârla geçirmek istemesinden kaynaklı olduğu fikri bizce daha baskın görünmektedir. Kanaatimizce Allah Resûlüne ecelinin yaklaştığının haber verilmesiyle o, ömrünün sonlarını istiğfâr ederek nihayetlendirmek istemiştir. Bu sûre nâzil olduktan sonra Allah Resûlüne ecelinin yakın olduğunu bildiren birçok rivayetin de varlığı birlikte değerlendirildiğinde istiğfâr etme nedeninin âhir ömrünü tesbih, hamd ve çokça mağfiret talebiyle geçirme isteği olduğu daha makul görünmektedir. Netice olarak Allah Resûlü, bir hata veya günah sebebiyle istiğfârla emrolunmamış aksine kulluk bilincinin devamlılığı sadedinde bir istiğfârla emrolunmuştur.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	<i>Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.</i>
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Turnitin
Etik Bildirim	turkiyeilahiyat@gmail.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	<i>It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.</i>
Plagiarism Checks	Yes - Turnitin
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	turkiyeilahiyat@gmail.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Kaynakça | References

- Abdülhâlık, Abdülganî. *Hucciyetüs-sünne*. b.y.;, Matâbiü'l-Vefâ, ts.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *el-Müsned*. thk. Şuayb Arnavud, Adil Mürşid. 30 Cilt. Beyrut: Müessesetür-Risâle, 1418/1997.
- Alevî, Muhammed el-Emin b. Abdullah. *Hadâiku'r-ravh ve'r-reyhân*. 31 Cilt. Beyrut: Dârü't-Tavk en-Necah, 1421/2001.
- Âlimlerden Bir Topluluk. *Mevsûatu't-tefsîr el-mevdû'î*. 36 Cilt. Riyad: Merkezu Tefsir lid-Dirâseti'l-Kur'âniyye, 1440/2018.
- Âlûsî, Ebü'l-Fadl Şihabuddîn es-Seyyid Mahmud. *Rûhu'l-me ânî fi tefsiri'l-Kur ânî'l-azîm ve's-seb'î'l-mes.ânî*. 16 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1414/1993.
- Begavî, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ'. *Me âlimü't-tenzîl*. thk. Muhammed Abdünnemir, Osman Cuma Dumayriyye, Süleyman Müslim el-Harş. Riyad: Dârü Taybe, 1409/1998.
- Beyzâvî, Nâsürüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullah b. Ömer b. Muhammed. *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te vil*. Beyrut: Dârü İhyait- Turâsi'l-Arabî, ts.
- Bezdevî, Ebü'l-Yüsr Muhammed. *Usûlü'd-Dîn*. thk. Hans Peter Linss. Kahire: el-Mektebetü'l-Ezheriyye Lit-Turas, 1423/2002.
- Bezzâr, Ebû Bekir Ahmed b. Amr el-Atekî. *el-Müsned*. Thk. Âdil b. Sa'd. 20 Cilt. Medine: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1424/2003.
- Bikâî, Ebü'l-Hasen Burhânüddîn İbrâhîm b. Ömer b. Hasen er-Rubât el-Hirbevî. *Nazmü'd-dürer fi tenâsübi'l-âyât ve's-süver*. 22 Cilt. Kahire: Dârü'l-Kitâbi'l-İslâmî, ts.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmiu'l-müsnedüs-şahîh el-muhtasar*. thk. Muhammed Züheyr b. Nâsır en-Nâsır. 9 Cilt. Dımeşk: Dârü Tavkun-Necât, 1422/2001.
- Bursevî, İsmâil Hakki. *Rûhu'l-beyân*. Lübnan: Darü İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, ts.
- Cebelî, Ahmed b. Ebî Bekr b. Ömer. *el-Bustân fi irâbi müşkilâti'l-Kur ân*. thk. Ahmed Muhammed Abdurrahman el-Cündî. Riyad: Mektebetü'l-Melik, 1439/2017.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmail b. Hammad el-Fârâbî. *es-Sihah tâcü'l-lüga ve şihâhu'l-Arabiyye*. thk. Muhammed Temir. Kahire: Dârü'l-Hadîs, ts.
- Cezâirî, Ebû Bekir Câbir b. Musâ b. Abdilkâdir b. Câbir. *Eyserü't-tefâsîr li-keîmi'l-Aliyyi'l-Kebîr*. Medine: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1410/1989.
- Cürcânî, Seyyid Şerîf. *Mu'cemut-tarîfât*. Kahire: Darü'l-Fadile, 816/1413.
- Çıtır, Aslan. *Kur'an'da Peygamberlere İsnat Edilen Olayların Masumiyet Açısından Değerlendirilmesi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2010.
- Doğan, D. Mehmet. *Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Bahar Yayınları, 10. Basım, 1996 .
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân b. el-Fazl. *Müsnedü'd-Dârimî*. thk. Hüseyin Selîm Esed. 4 Cilt. Riyad: Dârü'l-Muğni, 1421/2000.

Demirkol, Nihat. "Nasr Suresinin Tahlili". *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/1 (Ekim 2017).

Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*. Ankara: Aydın Kitabevi, 14. Basım, 1997.

Dürre, Muhammed Ali Taha. *Tefsîrû'l-*Qur'ânî'l-Kerîm i'râbüühü ve beyânühü**. 8 Cilt. Beyrut: Darü İbn'i Kesîr, 1430/2009.

Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. *Süneni Ebî Dâvûd*. thk. Şuayb Arnavud, Muhammed Muhyiddin Abdülhamid. Beyrut: Dârür-Risâleti'l-Âlemiyye, 1430/2008.

Ebüsüsûd, Muhammed b. Muhammed el-İmâdî. *İrşâdü'l-aqlî's-selîm ilâ mezâyâ'l-Kitâbi'l-Kerîm'*. 9 Cilt. Beyrut: Dârü İhyait-Turâsî'l-'Arabî, ts.

Ebyârî, İbrâhim. *el-Mevsûatü'l-*Qur'ânîyye**. 11 Cilt. Kahire: Müessesetu Sicillî'l-'Arab, 1404/1984.

Enbârî, Ebû Bekr Muhammed b. el-Kâsım b. Muhammed. *ez-Zâhir fî me'ânî kelimâti'n-nâs*. thk. Hatem Salih ed-Dâmin. 2 Cilt. Beyrut: Müessesetür-risâle, 1412/1991.

Ferâhîdî, Ebû Abdîrrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm. *Kitâbü'l-'Ayn*, Mehdî el-Mahzûmî ve İbrahim es-Samarraî. 8 Cilt. Beyrut: y.y., ts.

Firûzâbâdî, Mecedüddîn Muhammed b. Yakub. *el-Kamûsü'l-muhît*. 4 Cilt. Mısır: Heyet, 1398/1977.

Firûzâbâdî. *Tenvîrû'l-Mikbâs Min Tefsîri İbn 'Abbâs*. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1412/1992.

Gündüz, Ahmet. *Hz. Muhammed'in (s.a.s.) İstiğfar Sebepleri*. İstanbul: Nida Yayıncılık, 2018.

Çanîmân, Abdullah b. Muhammed. *Şerhu fethi'l-mecîd*, b.y.: , y.y., 1432.

Hafâcî, Ebü'l-Abbâs Şehâbeddîn Ahmed b. Muhammed b. Ömer. *Hâşiyetü's-şihâb alâ tefsîri'l-beyzâvî*. 8 Cilt. Beyrut: Dârü Sadr, ts.

Hatîb, Abdülkerîm Yûnus. *et-Tefsîru'l-Kur'anî li'l-Kur'an'*. 5 Cilt. Dârü'l-Fikr el-'Arabî, 1400/1979.

Havvâ, Saîd. *el-Esâs fî's-sünne ve fıkhihâ*. 4 Cilt. Riyad: Dârü's-Selem, 1412/1992.

Hâzin, Ebü'l-Hasen Alâüddîn Alî b. Muhammed b. İbrâhîm. *Lübâbü't-tevîl fî me'ânî't-tenzîl*. thk. Abdüsselam Muhammed Ali Şahin. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1425/2004.

Hemmâm, Hasan b. Ahmed b. Hasan. *et-Tedâvi bi'l-istiğfâr*. b.y.: Dârü'l-Hadârat lin-Neşri vet-Tevzi, ts.

Hererî, Ebû Yâsîn Muhammed Emîn b. Abdillâh b. Yûsuf b. Hasen. *Hadâiku'r-Ravhi ve'r-reyhân fî ravâbi 'ulûmi'l-Kur'ân*. 31 Cilt. Beyrut: Dârü't-Tavk en-Necah, 1421/2000.

Himyerî, Ebû Saîd Neşvân b. Saîd (b. Neşvân) b. Sa'd b. Ebî Himyer b. Ubeydillâh. *Şemsü'l-*ulûm ve devâü kelâmî'l-'Arab mine'l-külûm**. Beyrut: Dârü'l-Fikr el-Muâsir,

1420/1999.

İbn Acîbe, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed. *el-Bahrü'l-medîd fi tefsîri'l-Kur'ânî'l-mecîd*. thk. Ahmed Abdullah el-Kuraşi, 5 Cilt. Kahire: Hasan Abbâs Zeki, 1419/1999.

İbn Âdil, Ebû Hafis Sirâcüddîn Ömer b. Nûriddîn Alî. *el-Lübâb fi ulûmi'l-Kitâb*. thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Muhammed Mi'vad. 20 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1419/1998.

İbn Fâris, Ebü'l-Hüseyn Ahmed. *Mu'cemü mekâyîsi'l-luğa*. thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn. 6 Cilt. b.y.: Dârü'l-Fikr, ts.

İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed. *Hidâyetü'r-ruvât ilâ tahrici ehadîs-i'l-Meşâbih ve'l-Mişkât*. thk. Ali b. Hasan Abdülhamid el-Halebî. 6 Cilt. Kahire: Darü İbn'i-l-Kayyim, 1422/2001.

İbn Mâce, Muhammed b. Yezîd Ebû Abdullah el-Kazvînî. *Sünenü İbn Mâce*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâki. 2 Cilt. b.y.: Dâru İhyai'l-Kütübî'l-'Arabî, ts.

İbn Manzûr, Ebül-Fadl Cemâluddîn Muhammed b. Mükrim. *Lisânül-lisân tehzîbu lisâni'l-Arab*. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.

İbn Manzûr, Ebül-Fadl Cemâluddîn Muhammed b. Mükrim. *Lisânü'l-'Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâr-ü Sadr, ts.

İbnü'l-Cevzî, Cemâluddîn Ebü'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed. *Zâdü'l-mesîr fi ilmi't-tefsîr*. Beyrut: Dârü İbn Hazm, 1423/2002.

İsfahânî, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgîb. *Müfredâtü elfâzi'l-Kur'ân*. thk. Safvân 'Adnân Dâvûdî (Dimaşk: Dârü'l-Kalem, 1430/2009.

Kannevcî, Ebü't-Tayyib Muhammed Sıddîk Hân b. Hasan b. Ali el-Buhârî. *Fethu'l-beyân fi makâşidi'l-Kur'ân*. 15 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1412/1992.

Kâsımî, Muhammed Cemâlüddîn b. Muhammed Saîd b. Kâsım el-Hallâk. *Me'hâsinü't-tevil*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâki. 17 Cilt. b.y.: Dârü-İhyai'l-Kütübî'l-'Arabî, 1376/1956.

Kissî, Ebû Muhammed Abd b. Humeyd b. Nasr . *el-Müntehab min Müsnedi Abd b. Humeyd*. thk. Mustafa b. el-Adevî. Suudi Arabistan: Dâru Belensiyye, ts.

Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh. *el-Câmi'li-aḥkâmî'l-Kur'ân*. 20 Cilt. Beyrut: Dârü İhyai't-Turâsî'l-'Arabî, 1384/1965.

Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd. *Tevîlâtü Ehli's-sünne*. thk. Mecdi Baslum. 10 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1425/2004.

Mâverîdî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî . *en-Nüket ve'l-uyûn*. thk. es-Seyyid b. Abdülmaksûd b. Abdürrahim. 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.

Mazharî Muhammed Senâullah Osmânî. *Tefsîrü'l-Mazharî*, thk. Ahmed İzzu İnâye. 10 Cilt. Beyrut: Darü İhyâit-Turâsî'l-'Arabî, 1425/2004.

Merâgî, Ahmed b. Mustafa. *Tefsîrü'l-Merâgî*. 30 Cilt. Mısır: Şirketü Mektebeti ve

Matbaati Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evlâdihi, 1365/1946.

Muhammed Fuâd Abdülbâki. *el-Mu'cemü'l-müfehres li-elfâzi'l-Kur'ân'i'l-Kerîm*. İstanbul: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 1402/1981.

Mukâtil b. Süleyman, b. Beşir el-Ezdî el-Belhî. *Tefsîru Mukatil b. Süleyman*. thk. Abdullah Mahmûd Şahhâta. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâs el-Arabî, 1423/2002.

Mürsî, Ebü'l-Hasen Ali b. İsmail b. Side. *el-Muhassas*. 17 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.

Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *Sahîhu Müslim*. 2 Cilt. Riyad: Dâru Taybe, 1427/2006.

Neccâr İbrâhim Mustafa, Ahmed Ziyâd, Hamid Abdülkâdir Muhammed. *el-Mu'cemü'l-vasît*. thk. Mecmau'l-Lüğa el-Arabiyye. b.y.: Mektebetüş-Şurûkid-Devliyye, 1424/2003.

Nedvî, Ebü'l-Hasen Ali el-Hasenî. *en-Nübüvve ve'l-enbiyâ fi dav'i'l-Kurân*. Kahire: y.y., 1383/1963.

Nesâî, Ahmed b. Şuayb Ebü Abdurrahman. *es-Sünenü'l-kübra*. thk. Hasan Abdülmün'im eş-Şelebî. 12 Cilt. Beyrut: Müessesetür-Risâle, 1421/2000.

Râzî, Ebü Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin. *Mefâtîhu'l-ğayb*. 11 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, 1417/1996.

Sabbağ, Mahmud. *ez-Zikru fi'l-Ku'ran ves-Sünneti'l-Mutahhara*. Kahire: Dâru'l-İ'tisâm, 1406/1986.

Sâbûnî, Nureddin. *Mâtüridiyye Akaidi*. çev. Bekir Topaloğlu. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, ts.

Sa'dî, Abdurrahman b. Nâsır b. Abdillâh. *Teyşîrü'l-Kerîmi'r-Rahmân fi tefsîri kelâmi'l-Mennân*. thk. Abdurrahman b. Muallâ el-Lüveyhik. Riyad: Mektebetü Âbikân, 1422/2001.

Sa'lebî, Ebü İshak Ahmed b. Muhammed b. İbrâhim. *el-Keşf ve'l-beyân an tefsîri'l-Kurân*. thk. İmâm Ebü Muhammed b. Âşûr. 10 Cilt. Beyrut: Darü İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, 1422/2001.

Sarmış, İbrahim. *Hiz. Muhammed'i Doğru Anlamak*. 2 Cilt. Konya: Adım Matbaacılık, 2005.

Seâlibî, Ebü Zeyd Abdurrahman b. Muhammed b. Mahlûf. *el-Cevâhîru'l-Hisân fi Tefsîri'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Ali Mu'avvid, Âdil Ahmed Abdülmevcûd. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, Müessesetü Târîhu'l-Arabî, 1418/1997.

Suhârî. Seleme b. Muslim el-Avtebî. *Kitabü'l-İbâne fi'l-Lugati'l-Arabiyye*. thk. Abdülkerim Halife. 4 Cilt. Amman: Vizâretüt-Turas ve's-Sekâfe, 1420/1999.

Süheym, Muhammed b. Abdullah b. Sâlih. *el-İslâm usûlüh ve mebdâiuh*. Riyâd: Vizâretü Şuuni'l-İslâmiyye ve'l-Evkâf, 1421/2001.

Sülemî, Ebü Abdurrahmân Muhammed b. el-Hüseyn b. Muhammed. *Ḥakâiķu't-tefsîr*.

thk. Seyyid İmran. 3 Cilt. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1421/2001.

Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed. *Neylû'l-evâtâr şerhu Münteķa'l-aḥbâr*. Lübnan: Beytû'l-Efkârî'd-Devliyye, 1424/2003.

Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed. *Fethu'l-kadîr el-câmi 'beyne fenneyi'r-rivâye ve'd-dirâye min ilmi't-tefsîr*. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1427/2006.

Şinkîti, Muhammed el-Emin b. Muhammed el-Muhtâr b. Abdilkâdir el-Cekenî el-Himyerî. *Eḍvâ ü'l-beyân fi izâhi'l-Ḳurân bi'l-Ḳurân*. Mekke: Dâru Âlemil-Fevâid, 1426/2006.

Şirbînî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb. *es-Sirâcü'l-münîr fi'l-iâne ulâ ma rifeti ba zı me ânî kelâmi rabbine'l-hakîmi'l-ḥabîr*. 4 Cilt. Kahire: Matbaatu Bûlâk, 1285/1868.

Tabâtâbâi, Muhammed Hüseyin. *el-Mîzân fi tefsîri'l-Ḳurân*. 21 Cilt. Beyrut: Müessesetü'l-Âlemî li'l-Matbûât, 1417/1996.

Taberânî, Ebû'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb. *el-Mu cemü'l-kebîr*. thk. Hamdi b. Abdulmecid es-Selefi. 25 Cilt. Mektebetü İbn Teymiyye, ts.

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerir. *Câmi u'l-beyân an te vîli âyi'l-Ḳurân*. 12 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1412/1991.

Tehânevî, Muhammed Ali. *Keşşâfü ıştılâḥâti'l-fünûn ve'l-ulûm*. thk. Ali Dahruc. 2 Cilt. Lübnan: Mektebetü Lübnan Nâşirun, 1416/1996.

Tirmizî, Muhammed b. İsa. *el-Câmi u'l-kebîr*. thk. Beşşar Avad Ma'ruf. 6 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Ġarbi'l-İslâmî, ts.

Tüsterî, Ebû Muhammed Sehl b. Abdillâh b. Yûnus b. İsa b. Abdillâh b. Refî'. *Tefsîrü'l-Ḳurânî'l-aẓîm*. thk. Tâhâ Abdurrauf Sa'd, Sa'd Hasan Muhammed Ali. Dârü'l-Harem Lit-Turas, 1425/2004.

Uleymî, Ebû'l-Yümn Mücîrüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Abdirrahmân. *Fethu'r-raḥmân fi tefsîri'l-Ḳurân*. thk. Nûredîn Talib. 7 Cilt. Katar: Vizâretü'l-Evkaf ve Şuûni'l-İslamiyye, 1430/2009.

Vâhidî, Ebû'l-Hasen Ali b. Ahmed b. Muhammed en-Nisâbûrî. *el-Vasîṭ fi tefsîri'l-Ḳurânî'l-mecîd*. thk. Adil Ahmed Abdülmevcûd Ali Muhammed Muavvid. 4 Cilt. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1410/1989.

Vâhidî, Ebû'l-Hasen Ali b. Ahmed b. Muhammed en-Nisâbûrî. *et-Tefsîrü'l-basîṭ*. thk. Ahmed b. Muhammed b. Sâlih el-Hammâdî. 25 Cilt. Riyad: Silsiletur-Resâil el-Câmi'iyye, 1430/2009.

Vâhidî, Ebû'l-Hasen Ali b. Ahmed b. Muhammed en-Nisâbûrî. *el-Vecîz fi tefsîri'l-kitâbi'l-azîz*. thk. Safvan Adnan Dâvûdî. 2 Cilt. Dimâşk: Darü'l-Kalem, 1415/1995.

Zebîdî, Muhammed Murtaza Hüseyini. *Tâcü'l-ürûs min cevâhiri'l-Kâmûs*. thk. Abdulâlim et-Tâhâvi. 40 Cilt. Kuveyt: Matbaatu Hukûmeti'l-Küveyt, 1407/1986.

Zeccâc, Ebû İshak İbrâhim b. Sirrî. *Meâni'l-Kurân ve İ'râbuh*. thk. Abdülcelîl Abdüh. 5

Cilt. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1408/1998.

Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. *el-Keşşâf an haqâiki ğavâmizi't-tenzîl ve uyûni'l-eķāvîl fi vücûhi't-tevîl*. 4 Cilt. thk. Ali Muhammed Muavvid, Adil Ahmed Abdülmevcûd. Riyad: Mektebetü'l-Abikân, 1418/1997.

Zühaylî, Vehbe. *et-Tefsîru'l-münîr fi'l-akîde ve's-şerîa ve'l-menhec*. 10 Cilt. Dimeşk: Dâru'l-Fikr, 1423/2002.